

КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

© 2018 ХАУСТОВА В. Є., ОМАРОВ Ш. А.

УДК 332.33:332.012.332(477)

Хаустова В. Є., Омаров Ш. А.

Концепція сталого розвитку як парадигма розвитку суспільства

Метою статті є комплексне дослідження впливу інституційних змін на економічний розвиток суспільства та визначення ступеня реалізації інституційного статусу держави в умовах глобальної невизначеності. Аналізуючи, систематизуючи й узагальнюючи наукові праці багатьох учених, було розглянуто нові підходи щодо особливостей функціонування і взаємодії інститутів держави та створення інституціональних засад формування ефективної державної політики, адекватної сучасним економічним реаліям і потребам суспільства. У результаті дослідження охарактеризовано умови, які модифікують роль держави, виявлено відмінності у взаємодії держави та економіки на сучасному та попередніх етапах соціально-економічного розвитку. Визначено, що забезпечення інституційного статусу держави за сучасних умов полягає як у продовженні пошуку свого соціально-політичного становлення та геостратегічної ідентичності, так і в суттєвій трансформації соціально-економічного розвитку суспільства, в процесі якої повинна бути сформована багатокomпонентна сукупна інституційна система. Обґрунтовано, що процес інтеграції України в середовище глобальної конкуренції викликає потребу орієнтування на інноваційну модель розвитку. Доведено необхідність пошуку критеріїв ефективності реформ у площині взаємного доповнення інститутів держави й інститутів ринку шляхом продуманого використання наявних інституційних і ціннісних ресурсів суспільства. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є визначення стратегічних цілей державної політики щодо забезпечення інституційного статусу держави в умовах глобальних зрушень.

Ключові слова: інститут держави, економічний розвиток суспільства, інституційні зміни, державне регулювання економіки, економічна політика, інституційний статус держави.

Рис.: 2. Табл. 4. Бібл.: 33.

Хаустова Вікторія Євгенівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач сектора промислової політики та інноваційного розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: v.khaust@gmail.com

Омаров Шахін Анвер Огли – доктор економічних наук, доцент, почесний консул Албанії в Україні (вул. Академіка Проскури, 1, Харків, 61070, Україна)
E-mail: ndc_ipr@ukr.net

УДК 332.33:332.012.332(477)

UDC 332.33:332.012.332(477)

Хаустова В. Є., Омаров Ш. А.-О. Концепція устойчивого развития как парадигма развития общества

Khaustova V. Ye., Omarov S. A.-O.

The Concept of Sustainable Development as a Paradigm of Development of Society

Статья посвящена исследованию концепции устойчивого развития как новой парадигмы развития человечества. Рассмотрен генезис развития взглядов ученых на цели, сущность и проблемы внедрения данной концепции. Проанализировано толкование понятия «устойчивое развитие» учеными и практиками, и сгруппированы основные подходы к пониманию его сущности. Выделены основные принципы устойчивого развития. Исследованы основные подходы к оценке устойчивого развития социально-экономических систем различных уровней, их содержание, цели и особенности применения. Рассмотрены взгляды ученых на пути достижения устойчивого развития, и определены основные дискуссионные аспекты в решении этой проблемы. Показано, что концепция устойчивого развития претерпела длительную эволюцию и продолжает развиваться в соответствии с новым глобальным вызовом. Устойчивое развитие связано с формированием принципиально нового отношения к человеку, с одной стороны, как субъекта эколого-экономической системы, с другой – как главной цели ее развития. Обосновано, что переход к устойчивому развитию в глобальном масштабе возможен лишь при обязательном условии согласованности всех объектов и субъектов данного процесса, который носит системный характер и связывает в единое целое все уровни социально-экономической системы (глобальный, национальный, региональный, локальный) и различные сферы его функционирования (экономическую, социальную, экологическую).

Ключевые слова: устойчивое развитие, концепция, парадигма, устойчивость, социально-экономическая система, экономический рост, оценка, индикаторы, принципы.

Рис.: 2. Табл.: 4. Библ.: 33.

The article is dedicated to studying the concept of sustainable development as a new paradigm of development of humanity. The genesis of the evolution of the views of scientists on the goals, essence, and problems of the introduction of this concept are considered. The interpretation of the concept of "sustainable development" by scientists and practitioners is analyzed, and the main approaches to understanding its essence are grouped. The basic principles of sustainable development are singled out. The main approaches to assessing sustainable development of socio-economic systems at different levels, their content, goals, and features of application are investigated. The views of scientists on the path to achieving sustainable development are considered, and the key discussion aspects in solving this problem are identified. It is shown that the concept of sustainable development has undergone a long evolution and continues to develop in accordance with new global challenges. Sustainable development is associated with the formation of a fundamentally new attitude towards man: on the one hand, as a subject of the ecological and economic system, on the other hand, as the main goal of its development. It is substantiated that the transition to sustainable development on a global scale is possible only with the obligatory condition of coherence of all objects and subjects of this process, which is systemic in nature and connects all levels of the socio-economic system (the global, national, regional, local one) and various spheres of its functioning (the economic, social, ecological one).

Keywords: sustainable development, concept, paradigm, sustainability, socio-economic system, economic growth, evaluation, indicators, principles.

Fig.: 2. Tbl.: 4. Bibl.: 33.

Хаустова Вікторія Євгенівна – доктор економічних наук, доцент, заведуючий, сектор промислової політики та інноваційного розвитку, Научно-исследовательский центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пер. Інженерний, 1-а, 2-а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: v.khaust@gmail.com

Омаров Шахин Анвер Оглы – доктор економічних наук, доцент, почесний консул, Почетное консульство Республіки Албанія в Харківі (ул. Академіка Проскури, 1, Харків, 61070, Україна)

E-mail: ndc_ipr@ukr.net

Khaustova Viktoriia Ye. – Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of Sector of Industrial Policy and Innovative Development, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1-a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: v.khaust@gmail.com

Omarov Shakhin A.-O. – Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, Honorary Consul, Honorary Consulate of the Republic of Albania in Kharkiv (1 Akademika Proskury Str., Kharkiv, 61070, Ukraine)

E-mail: ndc_ipr@ukr.net

Забезпечення сталого розвитку людства визнається сьогодні однією з найбільш значущих проблем, що стоїть перед світовою спільнотою. Як зазначається в [1], людство перебуває на переламному етапі своєї еволюції на планеті, що вимагає переорієнтації на таку парадигму розвитку, яка підтримуватиме життя людей та природне середовище, й саме концепція сталого розвитку надає такий шанс.

Проблематика забезпечення сталого розвитку вже багато років знаходиться в центрі пильної уваги науковців і практиків, проте внаслідок її складності, багатогранності, важливості та ступеня впливу на розвиток суспільства багато її питань залишаються відкритими та потребують подальших досліджень. На цей час навіть не сформовано єдиного ставлення до феномена сталого розвитку, дотепер відсутній єдиний підхід до тлумачення поняття «сталий розвиток» як економічної категорії, різняться погляди науковців на типи сталості розвитку, на шляхи та механізми його забезпечення тощо.

Розвиток економічної науки в рамках пошуку рішень проблем суспільного розвитку, джерел їх виникнення, наслідків їх існування, взаємодоповнюваності та взаємозалежності сприяло розгляду питань сталого розвитку в рамках філософії, екології, світової, національної та регіональної економік, політекономії, економіко-математичного моделювання, права, соціології, біології та інших дисциплін, що призвело до появи нових напрямків науки (екологічної економіки, «зеленої» економіки, глобалістики, соціальної філософії та ін.) [2].

Різні аспекти проблеми сталого розвитку висвітлені у працях науковців як закордонних, так і вітчизняної наукових шкіл: Г. Брундтланд, В. Беренса, Г. Гардіна, 1968 р.) Г. Дейлі, Г. Кларка, Д. Медоуза, Д. Мілля, Н. Джоржеску-Роєгена, Л. Скутару, К. Хігінс, а також В. Вернадського, О. Алімова, Б. Данилишина, М. Згуровського, М. Кизима, Є. Хлобистова та ін.

Визнаючи важливість існуючих розробок і цінність отриманих результатів, зазначимо, що подальшого розвитку потребують як теоретичні засади сталого розвитку, так і прикладні питання щодо інструментів і механізмів його забезпечення в умовах сучасних трансформаційних перетворень. Отже, метою статті є визначення теоретичних засад сталого розвитку як нової парадигми розвитку людства.

Концепція сталого розвитку, прийнята на Конференції ООН з розвитку і навколишнього середовища у 1992 р., і на сьогодні є широко обговорюваною світовою спільнотою.

Поняття «сталий розвиток» виникло у відповідь на бурхливий розвиток світової економіки у другій половині ХХ ст. Якщо на ранніх етапах розвитку втручання людини

в природу носило переважно локальний характер і не викликало незворотного руйнування природного середовища, то останні два століття з орієнтацією економічної політики провідних країн світу на теорію економічного зростання втручання людини стало системним і призвело до нестачі та часткового вичерпання невідновних природних ресурсів. В цей же час з'явилися перші ознаки глобальних криз (екологічної та соціальної), пов'язаних із забрудненням довкілля та загостренням суспільних проблем. Все це викликало усвідомлення необхідності перегляду засад і напрямків розвитку людства та необхідності переходу до нової моделі розвитку економічної, соціальної та екологічної систем.

Найбільш суттєвий вплив на переоцінку цінностей мало вчення про біосферу та її трансформації під впливом діяльності людини, що отримало розвиток у працях В. І. Вернадського, який закликав світове співтовариство розглядати діяльність людини в планетарному аспекті задля передбачення світових екологічних проблем.

До перших найбільш ґрунтовних робіт, присвячених теорії «сталого розвитку», відносяться праці представників Римського клубу (В. Беренса і Е. Пестеля, Г. Дейлі, Д. Медоуза, Дж. Форрестера та ін.). Ними, починаючи з 70-х років минулого століття, опубліковано більше 43 доповіді, найбільш значущою з яких став документ «Межі зростання».

Перше визначення поняття «сталий розвиток» було запропоновано Всесвітньою комісією з навколишнього середовища та розвитку ООН (комісія Брундтланд): «Сталий розвиток – це такий розвиток, що задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу спроможність майбутніх поколінь задовольнити свої особисті потреби» [3].

Необхідно зазначити, що у науковій літературі, аналітичних документах і доповідях відомих організацій поняття «сталий розвиток» має різні тлумачення. З самого початку підходи до розуміння сутності сталого розвитку були засновані на так званому принципі «конкуруючих цілей», при якому досягнення сталості передбачалося переважно для одного з напрямків – збереження навколишнього середовища і природних ресурсів, економічного зростання або задоволення потреб людини [4].

І сьогодні наявні визначення сталого розвитку відрізняються один від одного різною спрямованістю акцентів на найбільш пріоритетних проблемах: характері економічного зростання, якості життя, захисті навколишнього середовища, взаєминах розвинених країн і тих, що розвиваються, необхідності управління світовими процесами, раціональному використанні ресурсів, збалансованості

сфер суспільного розвитку та ін. У табл. 1 наведено деякі його визначення.

Як показали попередні дослідження [12], більшість авторів тлумачать зміст поняття «сталий розвиток» на основі процесного та системного підходів і виділяють такі його аспекти: раціональне використання природних

ресурсів; збереження та відтворення довкілля; підвищення ефективності економічної діяльності; подолання соціальних проблем; урахування інтересів майбутніх поколінь.

Основні підходи до тлумачення поняття «сталий розвиток» можна згрупувати таким чином (табл. 2).

Таблиця 1

Тлумачення поняття «сталий розвиток»

Автор / джерело	Зміст
Доповідь ООН «Повестка дня на XXI век» [5]	Збалансований соціально-економічний розвиток, що здійснюється з позиції забезпечення охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування, враховує життєві інтереси не тільки сьогодення, але й майбутніх поколінь
Рада Землі (виконавчий орган Конференції ООН)	Життя за справедливістю в рамках екологічних можливостей
Міжнародний інститут сталого розвитку	Об'єднання єдиного навколишнього середовища, економічної ефективності та добробуту народів
Всесвітній банк	Управління сукупним капіталом суспільства в інтересах збереження та збільшення людських потреб
М. Багров [6]	Гармонізація трьох структурних підсистем цивілізаційного світу – соціуму, економіки та навколишнього середовища
Б. Буркинський, В. Степанов, С. Харічков [7]	Сталый розвиток еколого-економічної системи – це здатність цієї системи витримувати зміни, спричинені зовнішніми та внутрішніми впливами в економічних та екологічних підсистемах, а також здатність збереження визначеної динамічної рівноваги
Р. Нуртдінов, А. Нуртдінов [8]	Інституціонізована форма економічного розвитку, пов'язана з поступальним рухом суспільства в цілях досягнення об'єктивно прогресивної системи суспільних цінностей, на основі гармонійного поєднання економічних, екологічних і соціальних факторів. Являє собою зміну суспільних пріоритетів від нестримного економічного зростання до ефективного користування і збереження природного й людського потенціалу
М. Подпругін [9]	Комплексний процес, що приводить до ... підвищення умов життя шляхом досягнення збалансованого соціально-економічного й екологічного розвитку, які здійснюються на основі раціонального використання усього ресурсного потенціалу регіону, у тому числі географічні особливості регіону, а також особливості економіки, інфраструктури, промисловості
Л. Скутару [1]	Поєднує в собі три компоненти економічного, соціального й екологічного характеру, зосереджуючи увагу на людському, культурному та соціальному вимірі, на технічному та науковому прогресі
О. Ханова, С. Скібіна [10]	Система взаємоузгоджених управлінських, економічних, соціальних, природоохоронних заходів, спрямованих на формування системи суспільних відносин на засадах довіри, партнерства, солідарності, консенсусу, етичних цінностей, безпечного навколишнього середовища, національних джерел духовності
А. Цвिकилевич [11]	Процес, орієнтований на постійне збереження динамічної рівноваги шляхом цілеспрямованого використання наявного потенціалу та умов зовнішнього середовища

Підходи до тлумачення сталого розвитку загалом відображують ідею, що якість життя людей і стан суспільства знаходяться під впливом сукупності економічних, соціальних й екологічних факторів (рис. 1).

При аналізі теорії та практики забезпечення сталого розвитку науковцями визначаються його окремі принципи (табл. 3).

Отже, найбільш поширеними в науковій літературі є такі принципи сталого розвитку:

- збереження довкілля;
- покращення стану соціальної сфери;
- баланс технологічного й економічного розвитку.

Важливим аспектом розвитку теорії та практики сталого розвитку є його оцінка.

У теорії сталого розвитку виділяються різні підходи до оцінки стійкості соціально-економічних систем, серед

яких як використовували для міжнародного співставлення країн, так і авторські методики. У ряді країн, таких як США, Великобританія, Данія, Португалія та інших, для оцінки стійкості розроблено системи показників-індикаторів. Також окремою групою підходів можна вважати ті, що ґрунтуються на моделюванні забезпеченості соціально-економічної системи природними ресурсами та побудові глобальних моделей розвитку, що враховують вплив комплексу факторів. Тенденцією останнього часу стало зосередження уваги науковців і практиків на оцінці сталості розвитку на регіональному та локальному рівнях (в тому числі окремих міст). В табл. 4 наведено підходи до оцінки стійкості соціально-економічних систем.

На рис. 2 наведені рівні, на яких здійснюється розрахунок індикаторів сталого розвитку, а також показано їх зв'язок із наскрізними індикаторами.

Підходи до тлумачення сталого розвитку

Підхід	Характеристика та прихильники
Еколого-системний	<p>Підхід є екоцентричним, у його рамках природо-охоронна проблематика та питання екології визнаються основними елементами. Сталий розвиток розглядається як синонім стійкості навколишнього середовища, при цьому економічна та соціальна сфери протиставляються цієї стійкості і сприймаються як загроза для неї. Знайшов відображення у роботах Д. Медоуза, Ф. Голлея, А. Гранберга, В. Данілова-Данільяна та ін.</p> <p>Одним із прогресивних напрямків еколого-системного підходу є ноосферний (отримав розвиток у роботах Е. Леруа, П. Тейяр де Шардена, В. Вернадського, А. Урсул), що передбачає гармонійне співіснування природи і людини, яке буде можливо завдяки застосуванню знань і розвитку духовних цінностей останньої</p>
Концепції «слабкої» і «сильної» стійкості	<p>Положення екологічної економіки, яка являла собою так звану концепцію сильної стійкості (strong sustainability) вперше сформовано Г. Дейлі та Р. Костанзо. Прихильники «сильної» версії стійкості закликали до суворого збереження (незменшення) природного капіталу (сировинних ресурсів і екологічних послуг) і підпорядкування економічної активності суворим обмеженням в інтересах забезпечення екологічної стійкості: обмеження споживання, мінімізації заміни природного капіталу штучним, жорсткого обмеження або виключенню економічного зростання в цілях збереження ресурсів.</p> <p>Концепція слабкої стійкості (weak sustainability) передбачає економічне зростання, перш за все, за рахунок розвитку науково-технічного прогресу, який послаблює вплив фактора обмеженості природних ресурсів, внаслідок чого виникає можливість їх заміни. Концепція будується за правилами, які встановлює людина, і базується на вимогах, які той висуває до якості навколишнього середовища проживання з метою задоволення власних потреб, при цьому цей підхід не заперечує необхідності узгодженого розвитку економіки й екології, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, збереження біорозмаїття і забезпечення екологічної безпеки.</p> <p>Сильну та слабку моделі сталого розвитку розвинуто в роботах Г. Аткинсона, Д. Пірса, К. Вільямса, Е. Міллінгтона, Р. Тернера та ін.</p>
Триєдина концепція сталого розвитку	<p>Зародилася в роботах фахівців Римського клубу, які звернули увагу на взаємозалежність трьох ключових аспектів розвитку – екологічного, економічного та соціального. Одним з її основоположників вважають Е. Барб'є, в роботах якого в 1987 р. вперше було показано, що цілі охорони навколишнього середовища й економічний розвиток не тільки не суперечать одне одному, а навпаки, можуть сприяти взаємному посиленню.</p> <p>В рамках триєдиного підходу екологія, соціальні та економічні проблеми розглядаються як єдине ціле. При цьому робиться спроба звести воедино показники розвитку в трьох сферах, виявивши тим самим складну систему взаємозв'язків і закономірностей. Цілями сталого розвитку вважаються досягнення високого рівня життя населення, процвітаюча економіка та збережена природа.</p> <p>Концепція отримала розвиток в роботах Е. Барб'є, Д. Сакса та ін.</p>
Концепція корпоративної сталості	<p>Підхід до розуміння сталого розвитку компанії був запропонований Дж. Елкінгтоном та отримав розвиток в роботах Р. Штойрера, Т. Діллака, К. Хокерта. В цьому випадку концепцію сталого розвитку, що традиційно розглядається на макроекономічному рівні перенесено на мікроекономічний.</p> <p>В межах даної концепції сталий розвиток компанії розглядається як баланс економічної, екологічної та соціальної відповідальності.</p> <p>Дж. Елкінгтоном було визначено «концепцію потрійного критерію» (triple bottom line - TBL, 3BL), яка розглядала три виміри сталого розвитку (екологічне, економічне, соціальне) до діяльності компанії, виділивши при цьому три основних елемента корпоративної сталості, так звані «3Р» (people, planet, profit) – «люди – планета – прибуток».</p> <p>На сьогодні концепція отримала розширене тлумачення, перетворившись в концепцію чотиривимірного критерію, в якій четвертий вимір – управлінський</p>
Кластерний підхід до сталого розвитку	<p>Прихильники кластерного підходу (М. Портер, М. Креймер, А. Керролл і ін.) дотримуються думки, що забезпечити сталий розвиток можливо за допомогою створення так званих «кластерів» – географічно концентрованих груп взаємопов'язаних компаній і пов'язаних з їх діяльністю організацій. Цей підхід сприймається переважно як інструмент формування сталого розвитку на регіональному рівні, який, з одного боку, забезпечує підвищення конкурентоспроможності компаній, що входять у кластер, а з іншого боку – сприяє підвищенню рівня життя місцевої громади. Таким чином, кластерний підхід аналізує проблему сталого розвитку на мікро- і мезорівнях і розвиває принципи концепції корпоративної стійкості</p>

Джерело: сформовано авторами на основі [4]

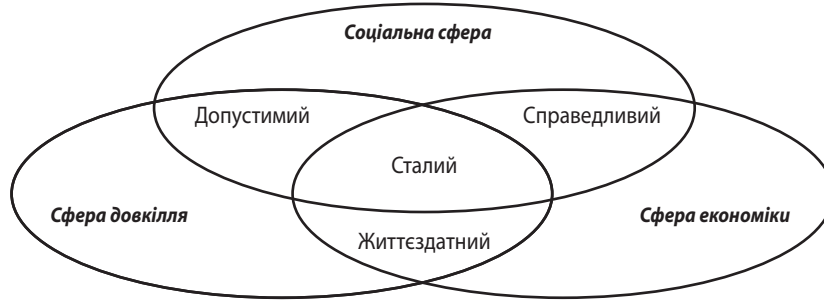

Рис. 1. Триєдина концепція сталого розвитку

Таблиця 3

Принципи сталого розвитку в науковій літературі

Автор/ джерело	Узагальнені принципи сталого розвитку						
	Збереження довкілля	Покращення соціальної сфери	Баланс технологічного й економічного розвитку	Державне управління сталим розвитком	Екологізація освіти, впровадження ідеології сталого розвитку	Відродження духовного потенціалу	Рационалізація споживання
В. Комаров [13]	+	+	+				
А. Шелехов [14]	+	+		+	+		+
Н. Уткіна [15]	+	+	+	+	+	+	+
В. Борисевич та ін. [16]	+	+	+		+		
В. Семенов [17]	+		+				
Є. Щербенко [18]	+	+		+	+		
І. Бутирська [19]	+	+		+		+	
М. Хвесик та ін. [20]	+	+	+	+			
Р. Нідумолу, С. Прахалад [21]	+	+	+	+	+		+
Разом	9	8	6	5	5	2	3

Проведені дослідження показали, що найбільш поширеними до оцінки сталого розвитку є два концептуальні підходи:

- засновані на побудові інтегрального показника;
- засновані на побудові часткових показників (індикаторів).

В межах першого концептуального підходу наявні методики різняться за способом побудови інтегрального показника, переліком його компонент і системою часткових показників у рамках кожної компоненти.

Як свідчить проведений аналіз, більшість авторів розраховують інтегральний показник сталого розвитку на основі економічної, соціальної та екологічної компоненти, що співпадає з класичним тлумаченням трьох сфер сталого розвитку. Але в окремих підходах та авторських методиках пропонується врахування й інших компонент: в методиці, запропонованій Комісією зі сталого розвитку ООН [28], виокремлено інституціональну компоненту, що характеризує інституціональні аспекти сталого розвитку; в роботі [29] виділено політичну компоненту, що за змістом схожа з інституціональною і відображає політичну волю представників влади до впровадження концепції сталого розвитку; у роботі [30] визначено інфраструктурну й інноваційну компоненти; у роботі [31] виділено специфічну компоненту

сталого розвитку – ризикову стійкість, під якою розуміється здатність об'єкта дослідження ув'язувати між собою процеси управління ризиками розвитку та параметрами, що визначають темпи економічного, соціального й екологічного розвитку; автор роботи [22] вважає актуальним при формуванні системи оцінки рівня стійкості тієї чи іншої соціально-економічної системи забезпечення таких орієнтирів (компонент): економічна безпека; технологічна незалежність; соціальна стабільність; екологічність функціонування системи.

На нашу думку, оцінку сталого розвитку доцільно здійснювати шляхом урахування трьох основних компонент: економічної, соціальної та екологічної, при цьому часткові показники компонент мають визначатися за допомогою методу контент-аналізу шляхом узагальнення думок провідних у відповідних сферах науковців, а інтегральна оцінка здійснюватися за допомогою синтезу компонент методом ентропії.

Таким чином, на цей час вже майже усталеною є думка про те, що акцент на постійному економічному зростанні є дещо протилежним до забезпечення якісного життя наступних поколінь, і сталий розвиток суспільства можливий лише через збалансоване врахування всіх сфер його життєдіяльності. Як зазначає К. L. Higgins [32], компанії,

Підходи до оцінки сталого розвитку соціально-економічних систем різних рівнів

Назва показника	Призначення
1	2
Показник «дійсних заощаджень» – Genuine saving	Розроблений Світовим банком для оцінки стійкості економіки. Мета показника – представити «вартість чистої зміни в цілому спектрі активів, які важливі для розвитку: виробничі активи, природні ресурси, якість навколишнього середовища, людські ресурси та іноземні активи». Корекція валових внутрішніх заощаджень проводиться в два етапи. На першому етапі визначається величина чистих внутрішніх заощаджень (<i>NDS</i>) як різниця між валовими внутрішніми заощадженнями (<i>GDS</i>) і величиною знецінення вироблених активів (<i>CFC</i>). На другому етапі чисті внутрішні заощадження збільшуються на величину витрат на освіту (<i>EDE</i>) і зменшуються на величину виснаження природних ресурсів (<i>DRNR</i>) і збитку від забруднення навколишнього середовища (<i>DMGE</i>): $GS = (GDS - CFC) + EDE - DRNR - DMGE.$ Усі вхідні в розрахунок величини беруться у відсотках від ВВП. Проведені на основі цієї методики розрахунки показали величезну розбіжність між традиційними економічними показниками й екологічно скоригованими. На тлі економічного зростання часто спостерігається екологічний занепад
Показник «екологічно адаптованої внутрішньої продукції» – (Environmentally adjusted net domestic product, EDP)	Використовується при екологічній корекції національних розрахунків і вираховується за формулою: $EDP = (NDP - DPNA) - DGNA,$ де <i>NDP</i> – чиста внутрішня продукція, <i>DPNA</i> – вартісна оцінка виснаження природних ресурсів, <i>DGNA</i> – вартісна оцінка екологічного збитку (розміщення відходів, забруднення повітря та водойм тощо)
Дійсний показник прогресу –Genuine Progress Indicator, GPI	Відображає спробу створення альтернативи ВВП, на відміну від якого цей показник враховує екологічні та соціальні аспекти розвитку. Містить у собі такі складові: злочинність і розпад сімей, зміна кількості вільного часу, домашня і добровільна робота, залежність від зарубіжних капіталів, розподіл доходу, витрати на оборону, термін «життя» предметів тривалого користування, виснаження ресурсів, забруднення, довгостроковий екологічний збиток
Індекс стійкості навколишнього середовища – Environmental Sustainability Index	Запропонований Ельським і Колумбійським Університетом. Розраховується за 22 індикаторами. Кожен індикатор визначається усередненням 2–5 змінних, всього виділено 67 змінних. Формально всі змінні отримують рівну вагу при розрахунку індексу, оскільки відсутні загально визнані пріоритети в ранжируванні екологічних проблем. У «десятку» найбільш стійких країн входять Фінляндія, Норвегія, Канада, Швеція, Швейцарія, Нова Зеландія, Австралія, Австрія, Ісландія, Данія та США. Країни СНД займають місця з 35 по 50
Індекс сталого економічного добробуту – Index of Sustainable Economic Welfare	Запропонований Коббом і Делі (США) у 1989 р. Являє собою розмір ВВП на душу населення, скоригований на суму витрат на соціально-економічні й екологічні чинники. Розробка цього індексу є спробою побудови агрегованого монетарного індексу, що безпосередньо порівнюється зі стандартами національних рахунків із урахуванням важливих моментів, які заперечуються в інших методах через їх високу агрегованість. При розрахунку ISEW враховуються такі змінні, як вартість забруднення води, повітря, шумового забруднення, втрата сільськогосподарських земель, компенсації майбутнім поколінням за втрату невідтворюваних джерел енергії і т. ін.
Система індикаторів сталого розвитку UN CSD	Розроблена Комісією зі сталого розвитку ООН (UN CSD) у 1996 р. Є однією з найповніших за охопленням. У системі виділено чотири галузі: соціальна, економічна, екологічна й інституціональна. Відбір індикаторів здійснювався за схемою: тиск, стан, реакція. Початковий список включав 134 індикатори, потім цей список був зменшений до 60
Система екологічних індикаторів ОЕСР	Розроблена Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Дозволяє виявляти причинно-наслідкові зв'язки між економічною діяльністю та екологічними та соціальними умовами
Модель глобального розвитку Globesight	Поєднує такі підсистеми, як: демографія (населення), економіка (ВВП, енергетика, інвестиції), екологія (використання природних ресурсів). Перевагою цієї моделі є можливість прогнозу майбутнього стану, аналізу впроваджуваної політики, ефекту прийнятих рішень, наочність і широкий спектр уявлень і т. ін.
Методика оцінки сталого розвитку Інституту прикладного системного аналізу НАНУ і МОНУ	В методиці запропоновано метрику для вимірювання процесів сталого розвитку (МВСП) для регіонів України. Згідно з МВСП сталий розвиток оцінюється за допомогою відповідного індексу (<i>I_{sd}</i>) в просторі трьох вимірів: економічного (<i>I_{ec}</i>), екологічного (<i>I_e</i>) та соціального + інституціонального (<i>I_s</i>). Цей індекс є вектором, норма якого визначає рівень сталого розвитку, а його просторове положення в системі координат (<i>I_{ec}</i> , <i>I_e</i> , <i>I_s</i>) характеризує міру «гармонійності» цього розвитку (ступінь гармонізації сталого розвитку – <i>G</i>). Рівновіддаленість вектора <i>I_{sd}</i> від кожної з координат (<i>I_{ec}</i> , <i>I_e</i> , <i>I_s</i>) вказує на відповідність найбільшій гармонійності сталого розвитку. Наближення ж цього вектора до однієї з координат вказує на пріоритетний розвиток за відповідним виміром і нехтування двома іншими

1	2
Методика Х. Босселя	<p>Базується на використанні «зірки орієнтирів» Для оцінки стійкості системи введено поняття «життєздатність» системи, задля збереження якої система повинна адекватно реагувати на загрози. При цьому час тривалості реагування системи має бути менше, ніж час поширення загрози.</p> <p>Враховуючи властивості оточення системи, а також її внутрішні властивості, введено також поняття «базові орієнтири», які в сукупності дають повне уявлення про життєздатність системи. До них віднесено такі: існування; ефективність; свобода дій; безпека; адаптованість; співіснування; психологічні потреби. Для кількісної оцінки стійкості (або життєздатності системи) використовується безрозмірний показник Б'єсіота, який визначається як відношення двох конкретних швидкостей зміни в заданому проміжку часу: швидкості реагування та швидкості поширення загрози (збурення)</p>

Джерело: сформовано авторами на основі [12; 22–27]

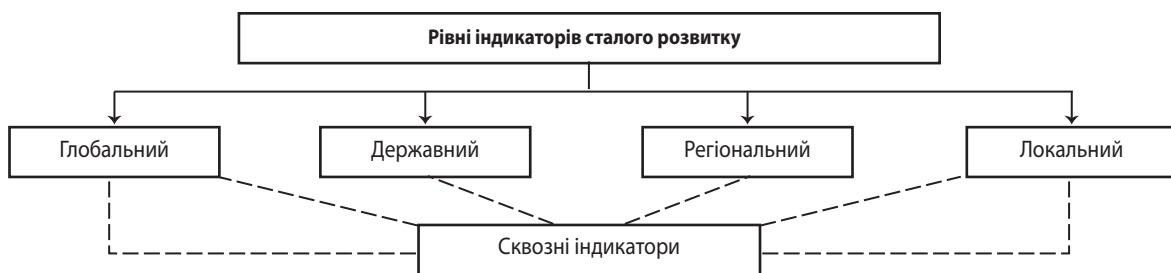

Рис. 2. Взаємозв'язок індикаторів сталого розвитку різних рівнів

приватні особи та нації починають визнавати обмеженість свого існування, і головним питанням є те, чи зможемо ми нарощувати економіку та зберігати нашу планету, чи ці два процеси взаємовиключні; або альтернативне питання – чи зможемо ми запропонувати щось інше замість необмеженого економічного зростання?

Науковці знаходяться у пошуку відповідей на це питання. Існують досить різні точки зору на це питання, від більш жорстких поглядів на необхідність кардинального обмеження зростання до досить гнучких, що передбачають пошук шляхів забезпечення сталого розвитку на тлі повільного економічного зростання. Деякі науковці висловлюють взагалі скепсис стосовно можливості стримування зростання економіки.

Американський економіст N. Georgescu-Roegen [33], який дотримується думки про необхідність вирішення проблеми розвитку з урахуванням потреб і безпеки майбутніх поколінь шляхом зниження виробництва та нульове, або навіть негативне економічне зростання, на відміну від ідеї, що людина повинна відмовитися від комфорту промислової революції, запропонував загальний план дій, який містить основні ідеї досягнення цього: припинення воєн, що дозволить звільнити величезні продуктивні сили для допомоги бідним країнам; використання з великою відповідальністю невідновлюваних ресурсів та уникнення непотрібних втрат енергії, доки використання сонячної енергії або будь-яких інших альтернативних джерел енергії стане загальноприйнятим процесом; поступове зменшення населення планети до того моменту, коли воно буде годуватися тільки через органічне сільське господарство; економне використання речей, техніки та транспортних засобів у побуті.

В ювілейній доповіді Римського клубу [34], що буда підготовлена двома його президентами (Ernst Ulrich von

Weizsäcker та Anders Wijkman) й за участю 34 інших членів, зазначається, що сьогодні людство увійшло в так званий «повний мир», з вельми неясними перспективами подальшого розширення кордонів. Якщо і далі продовжувати жити за прийнятими правилами, колапс не змусить довго чекати. Автори підкреслюють, що сьогоднішня «криза не є циклічною, але посилюється. Вона не обмежена природою навколо нас, але включає соціальну, політичну, культурну, моральну кризу, кризу демократії, ідеології і капіталістичної системи» [34]. У доповіді виділяється ряд сфер, у яких досягнення балансу є необхідним, та доводиться, що неминучою має бути поява глобальних правил, обов'язкових для всіх країн, особливо у випадках, коли йдеться про наслідки, які зачіпають всю планету.

Отже, щоб вирішити парадокс між економічним зростанням і стабільністю, необхідним є пошук способів збалансування цих процесів. Цей баланс може бути досягнутий, в основному, шляхом різкого обмеження спіралей зростання економіки, населення та виснаження ресурсів. Ефекти від цих дій, безумовно, вплинуть на рівень життя багатьох країн, але вони повинні супроводжуватися розумінням того, що характер проблеми полягає у напруженні між короткостроковим зростанням і довгостроковим виживанням.

Варто погодитись із думкою L. Scutaru [1], що сталий розвиток вимагає нового інтегративного підходу, який має поєднати економічну теорію з вивченням природничих наук; необхідна нова багатопрофільна концепція, спрямована на згладжування жорстких кордонів між різними сучасними науками задля створення умов для глобального уявлення про всі економічні, соціальні й екологічні явища в рамках однорідного набору, в якому всі вони взаємодіють між собою.

Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що концепція сталого розвитку зазнала тривалу еволюцію та

продовжує розвиватися відповідно до нових глобальних викликів. Сталий розвиток пов'язаний з формуванням принципово нового ставлення до людини, з одного боку, як суб'єкта еколого-економічної системи, з іншого – як головної мети її розвитку. Перехід до сталого розвитку у глобальному масштабі можливий лише за обов'язкової умови узгодженості всіх об'єктів і суб'єктів цього процесу, який носить системний характер і пов'язує в єдине ціле всі рівні соціально-економічної системи (глобальний, національний, регіональний, локальний) та різні сфери її функціонування (економічну, соціальну, екологічну).

ЛІТЕРАТУРА

1. Scutaru L. Economic Development Versus Sustainable Development. URL: <http://ecoforumjournal.ro/index.php/eco/article/view/19>
2. Морозова О. В. Методологические подходы к определению устойчивого экономического развития региона. *Потребительская кооперация*. 2013. № 4 (43). С. 68–77.
3. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию. URL: <http://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf>
4. Старикова Е. А. Современные подходы к трактовке концепции устойчивого развития. *Вестник РУДН. Серия : Экономика*. 2017. Т. 25 № 1. 7–17. DOI 10.22363/2313-2329-2017-25-1-7-17
5. Доклад Конференции Организации Объединенных Наций по окружающей среде и развитию. Рио-де-Жанейро, 3–4 июня 1992 г. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml
6. Багров Н. В. Региональная политика устойчивого развития. Киев : Лыбидь, 2002. 256 с.
7. Буркинский В. Б., Степанов В. Н., Харичков С. К. Экономико-экологические основы регионального природопользования и развития. Одесса : Феникс, 2005. 575 с.
8. Нуртдинов Р. М., Нуртдинов А. Р. От теории экономического роста к концепции устойчивого развития: вопросы переосмысления. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/ot-teorii-ekonomicheskogo-rosta-k-kontseptsii-ustoychivogo-razvitiya-voprosy-pereosmysleniya>
9. Подпругин М. О. Устойчивое развитие региона: понятие, основные подходы и факторы. *Российское предпринимательство*. 2012. № 24 (222). С. 214–221. URL: <http://www.creativeconomy.ru/articles/27100/>
10. Ханова О. В., Скібіна С. О. Сталий розвиток країн ЄС: методика й індикатори оцінюванн. *Проблеми економіки*. 2017. № 3. С. 20–32.
11. Цвикилевич А. В. Совершенствование управления развитием муниципального образования. М. : Академия естествознания, 2006. 138 с.
12. Омаров Ш. А. Теоретичні засади формування стратегії сталого розвитку регіонів України. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. 2014. № 3 (75). С. 149–157.
13. Комаров В. Д. Социальная экология. Философские аспекты. Львов : Наука, 1990, 216 с.
14. Основные положения стратегии устойчивого развития России / под ред. А. М. Шелехова. М. : Наука, 2002. 161 с.
15. Уткина Н. А. Принципы устойчивого развития: классификация, взаимосвязи, практическая реализация // Современные проблемы науки и образования. URL: <http://www.science-education.ru/103-6406>

16. Борисевич В., Гейзлер П., Фатеев В. Экономика региона. Мн. : БГЭУ. 432 с.

17. Семенов В. Ф. Экологичний менеджмент. URL: http://libfree.com/156722427-ekologiyaekologichniy_menedzhment__semenov_vf.html

18. Щербенко Е. В. Механизмы устойчивого развития экономики отрясли. *Проблемы современной экономики*. 2008. № 3 (27). URL: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2082>

19. Бутирська І. В. Принципи сталого розвитку транскордонного регіону. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=26669>

20. Наукові основи національної стратегії сталого розвитку України / за наук. ред. М. А. Хвесика. Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. 40 с.

21. Ram Nidumolu, Prahalad C. K., Rangaswami M. R. Why sustainability is now the key driver of innovation // *Harvard Business Review*, September 2009.

22. Федорова Л. А. Особенности формирования инструментария оценки устойчивости социально-экономических систем различных уровней. *Вестник ВГУ. Серия : Экономика и управление*. 2015. № 1. С. 147–155.

23. Боссель Х. Показатели устойчивого развития: Теория, метод, практическое использование. Отчет, представленный на рассмотрение Балатонской группы / под ред. В. Р. Цибульского. Тюмень : Изд-во ИПОС СО РАН, 2001. 123 с.

24. Есекина Б., Сапаргали Ш. К вопросу об оценке устойчивости социально-экономических систем. URL: <http://pozdneyakov.tut.su/Seminar/a0102/a020.html>

25. Орлова А. В. Развитие методов оценки устойчивого социально-экономического развития и сетевого взаимодействия регионов : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05. Белгород, 2014. 200 с.

26. Сталий розвиток регіонів України / наук. кер. М. З. Згуровський. Київ : НТУУ «КПІ», 2009. 197 с.

27. Щодо запровадження індикаторів сталого розвитку : аналіт. записка // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1160/>

28. Indicators of Sustainable Development, UN Department for Policy Coordination and Sustainable Development, December, 1994.

29. Боташева Л. С. Оценка устойчивости развития отраслей экономики региона. *Аудит и финансовый анализ*. 2009. № 1. С. 1–5.

30. Горяна І. В. Формування методик оцінювання сталості розвитку регіонів. *Економічний аналіз*. 2013. Т. 14. №1. С. 59–63.

31. Хомяченкова Н. А. Механизм интегральной оценки устойчивости развития промышленных предприятий : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05. М., 2011. 20 с.

32. Higgins Karen L. Economic growth and sustainability – are they mutually exclusive? URL: <https://www.elsevier.com/connect/economic-growth-and-sustainability-are-they-mutually-exclusive>

33. Georgescu-Roegen N. *Legea entropiei și procesul economic*. București : Expert, 1996. 423 p.

34. *Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet*. Springer, 2018. 220 p.

REFERENCES

Bagrov, N. V. *Regionalnaya politika ustoychivogo razvitiya* [Regional policy of sustainable development]. Kyiv: Lybid, 2002.

- Borisevich, V., Geyzler, P., and Fateyev, V. *Ekonomika regiona* [Economy of the region]. Minsk: BGEU, 2005.
- Bossel, Kh. *Pokazateli ustoychivogo razvitiya: Teoriya, metod, prakticheskoye ispolzovaniye. Otchet, predstavlenyy na rassmotreniye Balatonskoy gruppy* [Indicators of sustainable development: Theory, method, practical use. Report submitted to the Balaton Group]. Tyumen: Izd-vo IPOS SO RAN, 2001.
- Botasheva, L. S. "Otsenka ustoychivosti razvitiya otrasley ekonomiki regiona" [Assessment of the sustainability of the development of the regional economy]. *Audit i finansovyy analiz*, no. 1 (2009): 1-5.
- Burkinskiy, V. B., Stepanov, V. N., and Kharichkov, S. K. *Ekonomiko-ekologicheskoye osnovy regionalnogo prirodopolzovaniya i razvitiya* [Economic and ecological basis of regional nature management and development]. Odesa: Feniks, 2005.
- Butyrska, I. V. "Pryntsypy staloho rozvytku transkordonnoho rehionu" [Principles of Sustainable Development of the Transboundary Region]. <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=26669>
- "Doklad Konferentsii Organizatsii Obedinenykh Natsiy po okruzhayushchey srede i razvitiyu. Rio-de-Zhaneyro, 3-4 iyunya 1992 g." [Report of the United Nations Conference on Environment and Development. Rio de Janeiro, 3-4 June 1992]. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml
- Fedorova, L. A. "Osobennosti formirovaniya instrumentariya otsenki ustoychivosti sotsialno-ekonomicheskikh sistem razlichnykh urovney" [Features of the formation of tools for assessing the sustainability of socio-economic systems of different levels]. *Vestnik VGU. Seriya : Ekonomika i upravleniye*, no. 1 (2015): 147-155.
- Georgescu-Roegen, N. *Legea entropiei si procesul economic* Bucuresti: Expert, 1996.
- Higgins, K. L. "Economic growth and sustainability - are they mutually exclusive?" <https://www.elsevier.com/connect/economic-growth-and-sustainability-are-they-mutually-exclusive>
- Horiana, I. V. "Formuvannya metodyky otsiniuvannya stalosti rozvytku rehioniv" [Formation of a methodology for assessing the sustainability of regional development]. *Ekonomichnyi analiz* vol. 14, no. 1 (2013): 59-63.
- Indicators of Sustainable Development, UN Department for Policy Coordination and Sustainable Development, December, 1994.
- Khanova, O. V., and Skibina, S. O. "Stalyi rozvytok krain YeS: metodyka i indykatory otsiniuvannya" [Sustainable development of EU countries: methodology and evaluation indicators]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2017): 20-32.
- Khomyachenkova, N. A. "Mekhanizm integralnoy otsenki ustoychivosti razvitiya promyshlennykh predpriyatiy" [The mechanism of integral assessment of the sustainability of industrial enterprises]: *avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05*, 2011.
- Komarov, V. D. *Sotsialnaya ekologiya. Filosofskiy aspekt* [Social ecology. Philosophical aspects]. Lvov: Nauka, 1990.
- Morozova, O. V. "Metodologicheskoye podkhody k opredeleniyu ustoychivogo ekonomicheskogo razvitiya regiona" [Methodological approaches to the definition of sustainable economic development of the region]. *Potrebitelskaya kooperatsiya*, no. 4 (43) (2013): 68-77.
- "Nashe obshcheye budushcheye: Doklad Mezhdunarodnoy komissii po okruzhayushchey srede i razvitiyu" [Our Common Future: Report of the International Commission on Environment and Development]. <http://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf>
- Naukovi osnovy natsionalnoi stratehii staloho rozvytku Ukrainy* [Scientific fundamentals of the national strategy of sustainable development of Ukraine]. Kyiv: DU IEP SR NAN Ukrainy, 2013.
- Nidumolu, R., Prahalad, C. K., and Rangaswami, M. R. "Why sustainability is now the key driver of innovation" *Harvard Business Review*, September (2009).
- Nurtdinov, R. M., and Nurtdinov, A. R. "Ot teorii ekonomicheskogo rosta k kontseptsii ustoychivogo razvitiya: voprosy pereosmysleniya" [From the theory of economic growth to the concept of sustainable development: issues of rethinking]. <https://cyberleninka.ru/article/v/ot-teorii-ekonomicheskogo-rosta-k-kontseptsii-ustoychivogo-razvitiya-voprosy-pereosmysleniya>
- Omarov, Sh. A. "Teoretychni zasady formuvannya stratehii staloho rozvytku rehioniv Ukrainy" [Theoretical bases of formation of the strategy of sustainable development of regions of Ukraine]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu*, no. 3 (75) (2014): 149-157.
- Orlova, A. V. "Razvitiye metodov otsenki ustoychivogo sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya i setevoy vzaimodeystviya rehionov" [Development of methods for assessing sustainable social and economic development and networking of regions]: *dis. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05*, 2014.
- Osnovnyye polozheniya strategii ustoychivogo razvitiya Rossii* [Basic provisions of the strategy of sustainable development of Russia]. Moscow: Nauka, 2002.
- Podprugin, M. O. "Ustoychivoye razvitiye regiona: ponyatiye, osnovnyye podkhody i faktory" [Sustainable development of the region: concept, basic approaches and factors]. *Rossiyskoye predprinimatelstvo*. 2012. <http://www.creativeconomy.ru/articles/27100/>
- "Shchodo zaprovadzhennia indyikatoriv staloho rozvytku : analit. zapyska" [Regarding introduction of sustainable development indicators: analytical note]. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen pry Prezydentovi Ukrainy. <http://www.niss.gov.ua/articles/1160/>
- Scutaru, L. "Economic Development Versus Sustainable Development" <http://ecoforumjournal.ro/index.php/eco/article/view/19>
- Semenov, V. F. "Ekolohichniy menedzhment" [Ecological management]. http://libfree.com/156722427-ekologiyaekologichniy_menedzhment__semenov_vf.html
- Shcherbenko, Ye. V. "Mekhanizmy ustoychivogo razvitiya ekonomiki otrasli" [Mechanisms of sustainable development of the industry economy]. *Problemy sovremennoy ekonomiki*. 2008. <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2082>
- Stalyi rozvytok rehioniv Ukrainy* [Sustainable development of regions of Ukraine]. Kyiv: NTUU «KPI», 2009.
- Starikova, Ye. A. "Sovremennyye podkhody k traktovke kontseptsii ustoychivogo razvitiya" [Modern approaches to the interpretation of the concept of sustainable development]. *Vestnik RUDN. Seriya : Ekonomika* vol. 25, no. 1 (2017): 7-17. DOI 10.22363/2313-2329-2017-25-1-7-17
- Tsvikilevich, A. V. *Sovershenstvovaniye upravleniya razvitiyem munitsipalnogo obrazovaniya* [Improving the management of the municipal formation]. Moscow: Akademiya yestestvoznaniya, 2006.
- Utkina, N. A. "Printsipy ustoychivogo razvitiya: klassifikatsiya, vzaimosvyazi, prakticheskaya realizatsiya" [Principles of sustainable development: classification, interrelations, practical implementation]. *Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya*. <http://www.science-education.ru/103-6406>
- Yesekina, B., and Sapargali, Sh. "K voprosu ob otsenke ustoychivosti sotsialno-ekonomicheskikh sistem" [On the issue of assessing the sustainability of socio-economic systems]. <http://pzdnyakov.tut.su/Seminar/a0102/a020.html>
- Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet*. Springer, 2018.